

SLOVENSKI APOSTOL RUSOFILSTVA PRED STOLETJEM*

Dušan Kermavner

Široki Prijateljev prikaz slovenskega narodnega razvoja v drugi polovici 19. stoletja bo še za dogledno prihodnost informacijski priročnik za vsakogar, kdor se bo skušal bolje znajti v pojavih in problemih tega razvoja. Prav zaradi tega si ni bilo mogoče zamisliti njegovega ponatisa in natisa brez izdatnejših političnozgodovinskih opomb z dvojno nalogo: da prispevajo k točnejši zgodovinski sliki zlasti okvirov dogajanja in da uvajajo v bolj kritično proučevanje obravnavanega razvoja na višji družbenoidejni ravni, kakor pa je bila levomeščanska Prijateljeva. Ta naloga, ki bi se ji bilo mogoče ogniti le, ko bi se našel nov »Prijatelj« z voljo in možnostjo, da se loti celotnega prikaza znova, pa je naletela na določene težave.

Že ko so bile pred približno dvajsetimi leti objavljene prve kritične misli o Prijateljevem obravnavanju leta 1848, jih je njegova »šola« sprejela s čustvenim odporom zoper vsakršno »zmanjševanje avtoritete« velikega učitelja, ki je v nenaklonjenih pogojih stare Jugoslavije tako dosledno vztrajal pri splošni družbenonapredni smeri in varoval idejno izročilo Prešerna in Levstika. Rekli bi lahko, da je bil Prijatelj vpliv na učence v nekem smislu »premočan«, namreč kolikor se je pod njegovo »težo« izgubljala največja odlika pravega, samostojnega učenca, to je pripravljenost, biti kritičen tudi do — učitelja; tu je nemara poglobitni vir tiste stagnacije v poprijateljevem zgodovino-pisju, ki je obravnavalo vse Prijateljeve ugotovitve in sodbe tako, kakor da jih ne bi bilo mogoče nič več »dodelati«.

Zato so zbudile odpor tudi naše opombe, ko so se pri drugi knjigi začele razraščati, čeprav so se nanašale pretežno na mednarodni ali evropski in na državni ali avstrijski okvir obravnavanega dogajanja, ki ju je bil povzel Prijatelj po nezadostnih virih, ne da bi se bil kaj ubadal s samostojnim političnozgodovinskim raziskavanjem. Ker nam je bilo slovensko dogajanje v nasprotju z onima okviroma znano le iz Prijateljevega prikaza in so torej samostojna proučevanja manjkala nam, ne pa Prijatelju, zato praviloma nismo segali v njegove slovenske vire — časnike in korespondenco — razen v redkih primerih, kjer smo naleteli na protislovja in smo si morali priti o njih na jasno. Vse ostalo

* Začetni del uvodne političnozgodovinske opombe k četrti knjigi Prijateljeve »Slovenske kulturnopolitične in slovstvene zgodovine 1848—1895«, ki izide v prvi polovici tega leta. Sklicevanja na vire smo tu opustili.

preverjanje smo prepustili bodočim raziskovalcem v prepričanju, da bodo ne samo upoštevali, ampak tudi dalje razvijali naše začetke kritičnega razbora Prijateljevega prikaza. Pri tem smo bili prepričani, da bodo morali zanamci še marsikaj popraviti in dopolniti, vendar pa komaj verjamemo, da bo preostala še katera popravna »operacija« tolikšne »daljnosežnosti«, kakor jo moramo opraviti zdaj tu v neki prav vidni točki Prijateljevega prikaza in vsega poprijateljevega obravnavanja, vključno našega v opombah k tretji knjigi.

Pred šestindvajsetimi leti je Prijatelj v prikazu, ki ima v ponatisu v tej knjigi naslov »Vloga akademske mladine v prvem obdobju mladoslovenskega gibanja«, razglasil Frana Celestina za »ustvaritelja rusofilske politične ideologije« svoje generacije na osnovi vrste anonimnih uvodnikov v »Slovenskem Narodu« leta 1869, naslovljenih »Slovenci in slovanska vzajemnost«, ki jih je pripisal Celestinu, ne da bi se bil pri tem opiral na kako pričevanje, marveč zgolj na asociacijo, da je bil le-ta za tisti čas izpričan kot pristaš podobnih rusofilskih idej. To Prijateljevo tezo naše opombe v tej knjigi popravljajo in vstavljajo namesto Celestinovega ime dejanskega pisca omenjenih člankov, ki do tega dne sploh ni veljal za vidnejšo osebnost v slovenskem javnem življenju svojega časa!

Ta popravna operacija pa sega tudi v prejšnjo, tretjo Prijateljevo knjigo, v njegovo razpravo »Slovensko, slovansko in južnoslovansko vprašanje pri Slovencih na prelomu šestdesetih in sedemdesetih let« in v naše opombe k njej, ki so verno sledile Prijateljevi zmoti, da je »ideologijo rusofilstva napisal našim prvim [?] mladoslovincem dr. Fran Celestin pred svojim odhodom v Rusijo v seriji uvodnikov ‚Slovenskega Naroda‘, da je v njih Celestin, »duševni vodja te rusofilske mladine... na Slovence apliciral slavjanofilski program« in da »je bil tisti mož, ki je konec šestdesetih let med Slovenci propagiral panrusizem — doktor Fran Celestin« — ne pa *Grega Blaž*, ki ga ne pozna niti naš biografski leksikon niti slovstvena zgodovina niti bibliografija in ki je bil doslej sploh znan zgolj kot prijatelj Janeza Trdine in kot založnik »Slovnice ruske za Slovence« Matije Majarja leta 1867.

Prijatelj je bil svojo tezo zapisal tako kategorično in apodiktično, kakor da bi bila izvirala iz najtrdnjega vira in da ne pripušča niti najmanjšega dvoma. Tako jo je sprejela njegova »šola« in Marja Boršnik jo je pred desetletjem v knjigi »Fran Celestin« še bolj razvila in »dognala«, ko je pripisala Celestinu ne samo tiste članke Gregorja *Blaža* iz leta 1869, ki mu jih je bil krivo pripisal že Prijatelj, marveč tudi še nadaljnje Blaževe članke iz let 1870, 1876 in 1878, mimo tega pa tudi dve na te članke nanašajoči se *Blaževi* pismi iz let 1871 in 1878, ki resda nista

imeli Blaževega podpisa, toda tudi ne Celestinovega. Kako naj bi bil kdo — in tudi komentator Prijateljeve zgodovine — kaj podvomil in se odločil za kako raziskavanje?!

Metodi pripisovanja anonimnih sestavkov nekemu piscu zgolj zaradi okolnosti, da je utegnil v tistem času izpovedovati podobne ideje, smo sicer mimogrede ugovarjali, ko smo o nekem dopisniku z Dunaja »Slovenskemu Glasniku« aprila 1866 zapisali, da »je mogoče — kakor vse-kakor preveč zatrdno domneva Marja Boršnik — res bil Fran Celestin«, a niti na misel nam ni prišel dvom o Prijateljevem metodično enakem pripisovanju uvodnikov o slovanski vzajemnosti v »Slovenskem Narodu« leta 1869 istemu Franu Celestinu, o katerem pa lahko danes zapišemo, da morda ni objavil v šestdesetih letih niti ene same vrstice v prid takšni ali drugačni slovanski vzajemnosti, čeprav bi jih bil bržčas prav rad!

Primerilo se je namreč, da nas je pri proučevanju predzgodovine jugo-slovenskega kongresa v Ljubljani leta 1870 obšel rahel dvom o Celestinovem avtorstvu — kakor ga je »ugotovila« Marja Boršnik — štirih sestavkov v »Slovenskem Narodu«, ki so kot »izvirni dopisi — iz Peterburga« komentirali začetno francosko-prusko vojno dogajanje poleti 1870, ne da bi se bili potem nadaljevali. Predvsem se nam je zdelo to obveščanje slovenskega lista prenašlo, da bi prihajalo iz daljne Rusije. Hkrati pa smo se čudili tolikšnemu vojaškovojnemu, zlasti še pomorskemu zanimanju in znanju, ki se je v teh dopisih razodevalo. Nismo si mogli zamisliti, da bi si ga bil Celestin utegnil toliko nabrati med svojimi humanističnimi študijami, a dopuščali smo, da je to vse le prepisal. Rešitev iz teh dvomov pa je bila prav blizu: treba nam je bilo seči samo po »obširnem nedokončanem nedatiranem pismu neznanemu prijatelju, ohranjenem v Jurčičevi ostalini«, v katerem naj bi bil — po sodbi Marje Boršnik — Celestin »obtoževal Tomšiča [urednika »Slovenskega Naroda«] rusofobstva« in ki naj bi pojasnjevalo, zakaj »je Celestin pri 'Narodu' polagoma utihnil« s svojo »obrambo ruske kabinetne politike«. Prav to pismo pa se je izkazalo za »kritično« v usodnem smislu te besede. Ko smo ga iskali v seznamu Jurčičeve ostaline v Narodni in univerzitetni knjižnici, ga nismo našli kot Celestinovo, marveč kot »pismo Gregorja Blaža neznanemu prijatelju v Celju«; tako ga je bil uvrstil že leta 1954 naš bibliotekarski kolega Branko Berčič, ko ga je našel omenjenega v drugem, od tega Blaža podpisanem pismu Jurčiču in mu ga je tudi primerjava pisave izkazala kot Blažovo, ne pa kot Celestinovo pismo. A ko smo ga začeli brati, smo najprej menili, da ga je lahko neki »Blaž«, o katerem smo zdaj prvič čuli, prepisal, saj vendar v njem na začetku druge strani piše o »svojih« — »sestavkih 'Slovenci in slovanska vzajemnost'« — Celestin; mar ni »jasno ko beli dan«, da je on napisal te članke?!

Ko smo pa brali dalje in — z nekoliko navora — prebrali dvajset drobno pisanih strani, smo se že docela zavedali, da pismo v naših rokah ni Celestinovo! Pisec je namreč med drugim silno podrobno razčlenil rusko in turško vojno taktiko v bojih ob dolnji Donavi v prvi fazi »krim-ske« vojne, zlasti tudi boje za utrjeni »Kalafat na levem bregu Donave«, in je pri tem pripomnil: »Jez sem si ga [Kalafat] sam dobro ogledal in še le potem, ko sem kraj videl, mi so bile jasne dogodbe njegove.« O Celestinu ni bilo mogoče domnevati, da bi bil popotoval po tedanjih »podonavskih kneževinah« ali po Romuniji, ki jih je pa utegnil obiskati Blaž!

Ne, pisec tega pisma in pisec zunanjepolitičnih »izvirnih dopisov iz Peterburga« leta 1870, pa tudi pisec uvodnikov »Slovenci in slovanska vzajemnost« leta 1869, ki so »ustvarili rusofilsko politično ideologijo« mladoslovenski mladini in »med Slovenci propagirali panrusizem« — potemtakem ni bil Fran Celestin, kakor je menil Prijatelj, marveč tisti neznani Blaž, ki ga je bil že pred nami spoznal Berčič, ko je pri urejanju Jurčičeve ostaline v Narodni in univerzitetni knjižnici dobro rabil svojo glavo!

Zdaj je bila v nas na mah zbudena dotlej uspavana pozornost za marsikaj: da ni šele »v naslednjem letu 1870 začel Slovenski Narod« objavljati pogostne dopise iz Petrograda, ki so mu jih pisali slovenski štipendisti, ki so odšli na Rusko za profesorje«, kakor je menil Prijatelj, marveč da je Grega Blaž že v prvem letniku tega lista, prav od njegove prve številke dalje objavil številne dopise »Iz Peter(s)burga« — dejansko z Reke, kjer je živel — in v drugem letniku marca 1869 štiri »Pisma iz Peterburga«, da je v obeh teh letnikih napisal tudi še prenekateri članek v isti smeri kakor uvodnike »Slovenci in slovanska vzajemnost«, da so Blaževa tudi »Politična pisma«, objavljena poleti 1876 in deloma označena z inicialko G., kakor tudi, da so dopisi »od jadranskega morja« pod naslovom »Mi Slovenci in naše pismo« iz poletja 1878 njegovi. Ko smo brž po teh »odkritjih« šli iskat še »pismo anonimnega ,dop[isnika] od jad[ranskega] morja« prijatelju v uredništvu Slovenskega Naroda 1. septembra 1878«, ki si ga je Marja Boršnik tudi ogledala v Jurčičevi ostalini in ga pripisala Celestinu zaradi tega, ker so v njem izpovedovane iste ideje prejšnjih Blaževih (false Celestinovih) sestavkov do leta 1869 — dejansko do leta 1866 — nazaj, smo našli tudi to pismo pravilno uvrščeno med Blaževa pisma Jurčiču. Tisti »Celestinovi« dopisi, ki jih je leta 1878 — po Marji Boršnik — »pričelo trezno uredništvo Slovenskega Naroda« metati v koš«, niso bili Celestinovi, ampak Blaževi. Njegov »zadnji rokopis«, ki ga je na poti »v koš« Blaž — ne Celestin — »ogorčeno zahteval nazaj« od Jurčiča, je zavračal izvajanja nekoga, ki je blago polemiziral z Blažem v članku »Hrvati in Slovenci« in ki mu ga je moral Jurčič nekje označiti

kot »mojstrskega« dopisnika; nemara je mogoče iz nekega Blaževega stavka razbrati, da si je utegnil — krivo ali ne — pod tem nasprotnikom predstavljati — Frana Celestina! Ta stavek se namreč glasi: »Kar pa se Vašega klanjanja pred ‚mojstrskim‘ dopisnikom — o kogar osobi se menda ne varam — tiče, Vas le milovati moram; meni je še v nepozabljivem spominu od tistega časa, ko je Rusijo opisal [kurziva D. K.] ter robo ‚zmedenega kramarja‘ Angličana Hepporth-Dixon-a v ‚Slovenski Narod‘ za lastni pridelek prodajal, misleč si, da Slovenci dotične knjige niso čitali.« Ali se motimo mi oziroma ali se je Blaž v takšni domnevi motil, bo lahko ugotovilo nadaljnje raziskavanje.

Gotovo pa Fran Celestin sploh ni bil publicistični apostol rusofilstva med Slovenci pred svojim odhodom v Rusijo jeseni leta 1869 in za časa svojega štiriletnega bivanja v njej, pač pa je bil pod nekim močnejšim vplivom Blaževega rusofilstva v šestdesetih letih, ki pa se ni začelo publicistično razdajati šele v »Slovenskem Narodu«, t. j. šele od spomladi 1868 dalje, ampak že dve leti prej v predgovoru, ki ga je bil napisal in podpisal »G. Blaž« — »meseca maja 1866« Majarjevi »Slovnici ruski za Slovence« na pot v obliki »Pisma spisovatelju«. Ta predgovor je Blaž bržčas datiral za leto dni nazaj, ko je maja 1867 poslal delo v tisk, morda najprej v Budišin, kjer naj bi se po oznanilu v »Novicah« tiskalo, potem pa na Dunaj, kjer je bilo natisnjeno avgusta istega leta.

Na ta predgovor doslej še nihče ni opozoril, a v njem najdemo že vse tiste ideje, ki jih je Prijatelj prvi krivo obravnaval kot »Celestinove« in jih pripisal celo tudi — Hercenovim vplivom na »Celestina«! V tem predgovoru je bila nemara prvič pri nas izražena — docela nehercenovska! — misel, ki je dobila vprav med Slovenci tolikšno veljavo kakor menda nikjer drugje, da namreč Rusi že pod carjem Aleksandrom II., »osvoboditeljem«, rešujejo socialno vprašanje za ves svet! Tu beremo ne samo, da so z odpravo nevoljništva v Rusiji »odpadle verige nar hujšega robstva«, ki je bilo »nasledek nekdanjega tartarskega gospostva [Blaž piše: gospodarstva] in pa slepega posnemanja fevdalne Evrope od časov Petra velikega«, ampak tudi, »da delajo ubogi angležki delavci za nekoliko bogatinov, ruski kmetje [v artelih] pa za se«, da »je brez smešnih socialističnih sanjarij Velikorus prvi med vsemi narodi obrtnijo [= industrijo] podemokratil« in da »ruska emigracija [Hercen in tovariši!], preslepljena od zapadnih fantomov, po ptujem pesku išče, kar doma na drevesih raste«. Blaž je bil potemtakem »ustvaritelj« tiste idealizacije carske Rusije, ki je sicer izhajala iz slavjanofilskih teorij o ruskem razvoju, a jih je na vsej črti »prekašala«: »Kaj tacega osnovati [= izvesti], je dano tudi med Slavjani samo Velikorusu, kateri je edini ohranil si zapopadek občine slavjanske. Kaj tacega tudi v zapadnej Evropi doseči — kjer se je fevdalizem»

preselil, nekoliko predručen, iz gradov v fabrike — modrijanstvo dolgo že napenja žile svoje, a zastoj.»

Koliko je od vsega tega in drugega Blaževega najvišje stopnjevanega rusofilskega razglabljanja v šestdesetih letih proniknilo v dušo mladega Celestina, pač ne bo mogoče nikoli ugotoviti; vemo pa iz njegove knjige o Rusiji, da ga je Rusija glede na pričakovanja razočarala in ga »zapodila« nazaj v Avstro-Ogrsko, kjer pa ga je — kakor skoraj vso slovensko inteligenco — vendarle še dobršen del tistega mladostnega rusofilstva, ki mu ga je bil pomagal vcepljati zlasti tudi Blaž, spremljal tja do smrti.

Zaradi tega, ker je Prijatelj Blažovo rusofilsko ideologijo pripisal Celestinu pred njegovim odhodom v Rusijo, in zaradi nesrečnega poprijateljsega obravnavanja obeh osebnosti kot ene same v knjigi Marje Boršnik »Fran Celestin« se je zgodovinska slika političnoidejnega dogajanja v Blaževih in Celestinovih časih pri nas nekoliko izkrivila. Idejni prispevek generacije, ki je odrasla že v petdesetih letih — Grega Blaž se je rodil leta 1850 — je bil od le-te prenesen na približno poldrugo desetletje poznejšo generacijo, ki je odrasla v sredi in v drugi polovici šestdesetih let — Celestin se je rodil leta 1843. Celestin je bil brez vsake svoje »krivde« pomaknjen v političnoidejno središče svoje generacije s književnokulturnega obrobja, kjer se je svojemu zanimanju ustrezno v svoji — lastnim močem primerni — skromnosti prav dobro počutil. A ne gre samo za Celestina in Blaža in za njuni generaciji, ki jih brez posebnih težav lahko spet razločimo vsaksebi.

Političnogodovinsko težišče izkrivljenja tiči drugje: V tistem — po zmoti iz dveh osebnosti zvarjenem — »Blažocelestinu« kot svoji osrednji idejni osebnosti naj bi bila — po Prijatelju — Celestinova mladoslovenska generacija »reševala« veliko »alternativo« bodisi vseslovanske rusofske ali jugoslovanske orientacije. Celestinovo skrajno nepretenciozno bivanje v Rusiji je Prijatelj prekonstruiral v pravo političnoinformacijsko misijo; njegova kriva »slika« kaže, kakor da bi bil Celestin najprej »pognal« panslavistično kolesje v mladoslovenskih glavah, nato pa ga po vrnitvi iz Rusije na mah ustavil. Dejansko pa se je bilo to kolesje zavrtelo docela neodvisno od katerega koli njegovega posega — ne pa tudi neodvisno od Blaža in drugih »blaževcev«, vključno Levstika! — in se tudi ni prav nič ustavilo z njegovo vrnitvijo iz Rusije. Tisto, kar je v slovenskem rusofilstvu po nekajletnem naraščanju močno usahnilo, je bil le takratni »modni« tok jezikovnoslovstvenega panrusizma, ki pa nikakor ni bil specifično slovenski pojav, ampak »medslovanski«, in so slovenski panslavisti le sledili njegovi splošni plimi in oseki. Vseslovansko čustvovanje pa ni prav nič uplahnilo, marveč je ostalo še nadalje ena poglavitnih zna-

čilnosti vsega slovenskega nacionalizma, zlasti še liberalnega. Drugi poglavitni apostol rusofilstva za Blažem med Slovenci, Fran Podgornik, je bil le tri leta mlajši od Celestina, ki se je kot rusofil »samo ob sebi umevno« pridružil njegovemu »Slovanskemu svetu«, kar bi bil storil tudi Blaž, ko bi bil še pri močeh. Vseslovansko čustvovanje, ki je imelo pri nas še vrsto glasnikov poleg najbolj znanega Ivana Hribarja, pa ni bilo ne tedaj ne prej v prav nobenem nasprotju z jugoslovanskim »projektiranjem«, kolikor so ga takratne okoliščnosti sploh dopuščale, in spričo tega tudi ni bilo alternative med vseslovansko rusofilsko in pa jugoslovansko orientacijo nikjer drugje razen v glavi — Grege Blaža; ta se je v svoji hudi zaskrbljenosti za slovensko narodnostno individualnost in z zamišljenega vseslovanskoruskega vidika postavljaj po robu domala slehernemu jugoslovanskemu zedinjevanju, ki je količkaj dišalo po hrvaškem ali srbskem hegemonizmu: najprej v letih 1868 in 1869 v vrsti člankov, med njimi tudi v uvodnikih »Slovenci in slovanska vzajemnost«, nato ob jugoslovanskem kongresu konec 1870, ko ga je prvič minilo veselje do sodelovanja pri »Slovenskem Narodu«, in končno še osem let pozneje, ko se je menda dokončno razšel s tem listom in nemara s publicistiko sploh. To specifično Blaževo alternativno »protislovje« je z njegovim specifičnim »panrusizmom« vred Prijatelj prek »Blažocelestina« krivo prenesel na mladoslovensko mladino v celoti. Tu bo treba popraviti nekaj bistvenih potez v njeni sliki.

A kdo in kaj je bil Grega *Blaž*? Kot založnik Majarjeve ruske slovnice se je predstavil na naslovnem listu kot trgovec na Reki. Vsi pomembni podatki o njem so v Trdinovih spisih »Moje življenje«, »Nekdanji Mengšanje« in »Prijatelji iz reške čitalnice«. S Trdino sta prijateljela že od mladih nog kot sovaščana, sošolca v Mengšu in na nižji gimnaziji v Ljubljani. Od tam je Blaž po letu 1848 prešel v Mahrovo trgovinsko šolo in k »poštenjaku Hajmanu«, edinemu ljubljanskemu židu, v uk, nato pa je šel po svetu v trgovske službe ali posle, in sicer najprej v gornjo Italijo in nato na Balkan, kjer je nekaj časa živel v Beogradu in pa v Galacu »blizu ustja Donave« ter si lahko tam v bližini ogledal tudi trdnjavo Kalafat. V prvi polovici šestdesetih let je izvažal les s Koroškega, kjer se je družil s starejšim panslavistom Matijo Majarjem in z Andrejem Einspielerjem, s čigar politiko pa se ni strinjal; ni izključeno, da je vprav on zadal zadnji udarec zadnjim ostankom ilirizma, ki so se bili najdlje obdržali na Koroškem. Leta 1867 ali nekoliko prej se je naselil na Reki v dobri trgovski službi pri neki kemični tovarni in spet drugoval s Trdino. V zagrebškem arhivu se je ohranilo policijsko opozorilo na Blaža iz jeseni 1867, češ da je po nekem zaupnem sporočilu iz Pariza »poverjen s panslavistično propagando« z gmotno podporo ruskega konzulata na Reki.

Trdina piše o Blažu, da se je dobro naučil več svetovnih jezikov, zlasti tudi ruščine, in da je vsestransko študiral ruske razmere, ter dostavlja: »Dogotovil je obširen opis ruskega carstva... O ruski trgovini in narodni ekonomiji je priobčil več jako zanimivih sestavkov v slovenskih novinah... Pisal je jedrne sestavke v novine in jaz [Trdina] ga štejem med tiste slovenske može, ki poznajo najboljše vse naše politične prilike, posebno pa ruske.«

Res je Blaž dobavljal »Slovenskemu Narodu«, zlasti v začetku, zelo obilno gradivo o ruskem gospodarskem razvoju, posebej o gradnji železnic, in pa o izgradnji ruske vojske in vojne mornarice. Ni izključeno, da je Tomšič tega svojega premarljivega sotrudnika tudi kaj zaustavljal, ker je bralce pri vsem njihovem rusofilstvu utegnila deloma prav dolgočasno podajana snov utrujati. S Tomšičem pa se je Blaž razšel in se »Slovenskemu Narodu« — »na tihem odpovedal« takole: »Odkar Jurčiča ni več pri vredništvu, je v slavjanskih zadevah ‚Narod‘ tak vetrenjak postal, da se nečem več z njim pečati.« Tako je pisal v skoraj gotovo le fingiranem »pismu nekemu prijatelju na Štirsko«, ki ga je poslal v prepisu Jurčiču v Sisek takoj po Tomšičevi smrti, in nadaljeval takole: »Tomšič mojih dopisov ni natiskoval iz golega prepričanja, ampak le zato, da je svoj list ž njimi nasitoval, nekaj morebiti tudi zavoljo J[určiča]. On ni od srca Slavjan, še manj panslavist. Ruse celo sovraži in zaničuje. Slavjanska ideja je za tako pametnega Kranjca preveč fantastična.« Kar pa Blaž nato navaja »dokazov« v oporo tega očitanja Tomšiču, so bili vsi po vrsti »privlečeni za lase«; zadnji med njimi, ki naj bi izpričal, da Tomšič »tudi nima dovoljnega slavjansko-zgodovinskega izobraženja« in da »je o slavjanskih, naročito o ruskih razmerah tako podučen, da mu pri vsaki priliki komolec iz sukinje pošpega«, je celo zabaven in razodeva prav bolešno Blaževo rusofilsko preobčutljivost: »Če bi se bil [Tomšič] le količkaj z rusko statistiko [=državoznanstvom] pečal, bi ne bil nikdar kaj tacega natisnil, kakor je bil pred dvema leti ‚dopis‘ iz Celja«, ki »je južno Rusijo tako strašno opisal.« Kaj pa je bilo tam tako »strašnega«? Le kot prispodobno k celjskemu »shodu nemškutarjev« je dopis navedel znano »črtico iz ruske zgodovine pretečenega [t. j. 18.] stoletja« o — »Potemkinovih vaseh« v južni Rusiji!

Medtem ko v Tomšičevi korespondenci in v drugih korespondencah, ki omenjajo sodelavce »Slovenskega Naroda« v začetnih letih, ni najti Blaževega imena, pa ga je Jurčič v pismu Josipu Vošnjaku po Tomšičevi smrti maja 1871 omenil in označil takole: »Piše mi med drugimi z Reke kupec *Blaž, najboljši izmed vnanih sodelavcev* [kurziva D. K.], naj prevzamem vsakako ‚Narod‘, in se toži, da je list zadnje čase zanemarjen

bil, da se mu je Tomšičeva katastrofa [smrt oziroma domnevni samomor] že vnaprej videla. In ima prav.« V Blaževem pismu Jurčiču pa beremo pravzaprav nekaj drugega: »Slavjanska politika njegovega lista mi že precej časa ni bila po godi, in kar je Zarnik s svojim silnim [frankofilskim] duhom navdal ‚Narod‘, mi je celo mrzilo čitati ga... so me Zarnikovi [se]stavki popolnoma razjadili... [in] sem nekemu prijatelju na Štirsko obširno o tem pisal ter mu brez ovinkov svojo nejevoljo o naj-novejših prijavah dr. Valentina [Zarnika], Francoza iz Kravje doline, izrekel. — Ob enem sem mu rekel, da ‚Slovenski Narod‘ hudo Vas pogreša, kar mi je moj celjski prijatelj tudi pritrdil.«

Med ohranjenimi Blaževimi pismi sta posebej značilni dve njegovi pismi Levstiku. V prvem je jeseni 1867 tožil nad slabo prodajo Majarjevih ruskih slovníc: »Težko je Slovencem knjige slavjanske prodajati, še težje pa denar zanje dobiti... Bog se usmili take prodaje! Spolnila se mi je želja, namreč: Slovencem knjigo pribaviti, da se vsak lahko ruski nauči. Zdaj pa za slovenske knjige ne bom več niti peresa omočil, niti novčiča izdal: bila je to prva in zadnja moja. Res, treba bi bilo še nekaj spisati, da bi se Slovenci vse naučili, kar je za pisanje ruskega jezika treba, pa sem si premislil. Naj zdaj drugi delajo za Slovence — jaz sem Slavjan.« Drugo ohranjeno Blaževo pismo Levstiku iz začetka septembra 1869, tik pred drugim slovenskim študentskim shodom v Ljubljani in med Blaževo tako imenitno razglasitvijo rusofilskega evangelija v uvodnikih »Slovenci in slovanska vzajemnost«, pa se glasi: »Dragi prijatelj! V soboto bo važen dan. Čeravno dijaški shod ni deželni zbor, vendar more velikih nasledkov biti, kar se na takem shodu zaključuje. — Če se sprime predlog, da ima ruski jezik občeslovanski biti, bo napravilo veliki vtisk po celem slavjanskem svetu, naša mladost pa bo do tega prišla, da bo vedela, kacega pravila se ima držati v tem obziru. — Ti moje mnenje v tej zadevi poznaš; ni treba, da Ti več razkladam o tem. — Ti imaš veliko upliva na mladost; glej tedaj, da se zavrže hrvaški in sprejme ruski jezik. — Tvoj Grega.«

Nekako ob istem času s tem Blaževim pismom je prejel Levstik tudi še podoben, le še bolj konkreten poziv od Frana Levca v pismu z dne 1. septembra 1869. Pisec mu je sporočil, da »bode 4. septembra v Ljubljani študentovski zbor, pri katerem bo razgovor tudi o jeziku, ki ima Slovencem rabiti za višo literaturo«, in je nadaljeval takole: »Prizadeva pa si neka stranka graških študentov, da bi se za to prevzel hrovaški jezik. Dunajčanje se bomo sicer temu vstavljali, kar bo le moč, vendar se je bati, da bi nas nasprotna stranka [ki se pa na shodu, kakor vse kaže, sploh pojavila ni, saj je bila Levčeva resolucija v prid ruščini sprejeta

soglasno! ne majorizirala. Dasiravno stvar še ni dognana in določena v tem, da bodo študentje sklepali o njej, vendar je gotovo važno in pomembno za vso južnoslovansko mladino, kar se bode v Ljubljani sklenilo o tem vprašanji. — Zatorej presrečno prosim Vas, častiti gospod *Leostik*, *Vas, katerega misli o tej reči so tudi naš program* [kurziva D. K.], da bi pri študentovskem zboru o tem vprašanji govorili ter povedali posebno nazočim Hrovatom, kaj veči del vsi slovenski domoljubje in pisatelji mislijo o bodočem slovenskem knjižnem jezici. — Gotovo bi Vam za to ne bili hvaležni samo mi študentje, ampak vsi pravi Slovenci. Želeti bi bilo zares, da bi se pri zboru oglasil vsaj en veljaven mož, ker ne bode ni Tomšiča, niti Jurčiča v Ljubljano; prvi gre v Prago, drugi mora ostati pri „Slovenskem Narodu“. — Poiskal Vas bom že v petek večer, ko pridem v Ljubljano: za zdaj pa brez zamere. — Bog Vas pozdravi! — Fran Levce.»

Ti dve še neobjavljeni pismi iz Levstikove zapuščine — Blaževo in Levčevo — dopolnilno podirata Prijateljevo hipotezo o nekakem »originalnem« rusofilstvu mladoslovenske mladine. Ta je očitno sprejela rusofilski evangelij od prve mladoslovenske generacije — Levstika, Blaža i. dr. — ki ga je v drugi polovici šestdesetih let skušala dvigniti z ravni golega čustvovanja podobno L'udovitu Štúru, čigar že več ko deset let starega spisa pa še ni poznala, ko je na vsej črti sprejemala jezikovnoslovstveno panrusistično argumentacijo Vladimira Ivanoviča Lamanskega iz leta 1864 in ko se je neodjenljivi »idealizator« Rusije Gregor Blaž navzel tudi še Katkovljevih »idej«, kakor n. pr., da ima Rusija v artelih pravi vzvod za rešitev delavskega vprašanja, če bi se tudi v Rusiji pojavilo.*

Okolnost, da smo v opombah k tretji knjigi s Prijateljem vred prezrli to dejstvo in prevzeli njegovo krivo spojitve Blaža in Celestina v enega »Blažocelestina«, pa prav nič ne prizadeva niti naše razčlenbe in opredelitve tistega vseslovanskega vzdušja in čustvovanja, ki je tako bistveno spodbujevalno spremljalo ves proces naše narodne prebuje in afirmacije, niti v bistvu sprejemljivega, le izrazno tu in tam neustreznega Prijateljevega bistrega pojmovanja tega pojava, kateremu »se je pri nas po Prijatelju nekoliko zabrisala prava podoba«, kakor smo morali pibiti.

Natančnejšo razčlenbo »jugoslovanske ideje«, ki je predstavljala v tisti dobi pri Slovencih le ožji ris v širnem krogu slovanskega čustvovanja, ali — s Prijateljevimi besedami — »takrat malo uspehov obetajočega

* Prim. članek V. Selčuka »Rabočij vopros v Rossii v publicistike 60-h godov XIX. v.« v zborniku »Iz istorii rabočego klassa i revoljucionnogo dviženija«, Moskva 1958, str. 238.

jugoslovanstva«, smo pri tretji knjigi odgodili v četrto, kamor je odpadel del Prijateljevih osvetlitev tega pojava. Pri njeni pripravi smo se morali prav temeljito pobaviti z jugoslovanskim kongresom v Ljubljani 1. decembra 1870 in z njegovo neskladno presojo v sočasni jugoslovanski javnosti, pa tudi s tisto njegovo poznejšo vprav »klasično« hegemonistično prekonstrukcijo v jugoslovanskem zgodovinopisju, na katero smo v tretji knjigi nekoliko opozorili, a je naš glas ostal »glas vpijočega v puščavi«. Medtem ko je razčlemba te prekonstrukcije prostorno in pomensko precej prerasla okvir teh opomb in bo zato objavljena v posebni razpravi »Dve smeri v jugoslovanski historiografiji o jugoslovanskem kongresu v Ljubljani leta 1870«, pa smo tu podali — »postranski proizvod« tega študija — »odkritje« Gregorja Blaža, prezrtega apostola rusofilstva pri Slovencih pred stoletjem, ki ga je bil spoznal Branko Berčič že pred šestimi leti, a le za uporabnike Jurčičeve ostaline v Narodni in univerzitetni knjižnici.

MUČNA LJUBEZEN

(kmečki motiv)

Valentin Cundrič

Brana muke
leži na meni.
Tvoje roke so močne
kot hrbtenica zarje,
dvigni jo.
Tvoje noge tečejo
kot srnjaki,
ne stoj na njej.
Koža mi poka
kot lubje,
rane so dolge
kot brazde
njiv.
Dvigni brano muke,
močna, hladna
žena.